

Marta Żerkowska-Balas

Uniwersytet SWPS

Igor Lyubashenko

Uniwersytet SWPS

Agnieszka Kwiatkowska

Uniwersytet SWPS

DETERMINANTY PREFERENCJI WYBORCZYCH: POLSKA W LATACH 1997–2015

Niniejszy artykuł podejmuje problematykę czynników determinujących decyzje wyborcze w Polsce po upadku komunizmu. Podstawowym celem jest odpowiedź na pytanie, czy w badanym okresie zestaw czynników motywujących obywateli do oddania głosu na określoną partię polityczną pozostawał stały, czy też zmieniał się wraz z upływem czasu. Analiza została oparta na danych Polskiego Generalnego Studium Wyborczego z lat 1997, 2005 i 2015 (które zostały wybrane jako najważniejsze momenty z punktu widzenia funkcjonowania polskiej demokracji). Przeprowadzone analizy pozwalają stwierdzić, że wbrew oczekiwaniom wynikającym z dotychczasowej wiedzy na temat determinant preferencji wyborczych, zmienne opisujące status społeczny obywateli niezmiennie najlepiej wyjaśniają skłonność do głosowania Polaków na poszczególne partie polityczne. Kwestie ideologiczno-kulturowe i ekonomiczne, choć pomagają wyjaśniać zachowania elektoratu, to jednak mają znacznie mniejszą moc eksplanacyjną.

Główne pojęcia: preferencje wyborcze; status społeczny; kwestie ideologiczno-kulturowe; kwestie ekonomiczne; Polska.

Wstęp

Miejsce jednostki w strukturze społecznej oraz zróżnicowania ideologiczne wyborców, zazwyczaj rozdzielane na kwestie społeczno-kulturowe, ekonomiczne oraz dotyczące polityki zagranicznej, to sfery, których opis wyczerpuje w większości krajów zestaw zmiennych niezależnych „wyjaśniających” decyzję wyborczą. Różne podejścia teoretyczne w odmienny sposób oceniają wagę poszczególnych czynników. Mimo to nie należy traktować ich jako wzajemnie

wykluczających się alternatyw. W rzeczywistości poszczególne elementy wzajemnie na siebie wpływają, a same zmienne w różnych miejscach i czasie mogą mieć odmienną siłę determinującą preferencje wyborcze.

Wśród badaczy społecznych dominuje przekonanie, że czynnikiem, który wpływa na moc eksplanacyjną poszczególnych zestawów zmiennych, jest konsolidacja demokracji i związane z nią przemiany na scenie politycznej i w mentalności wyborców. W pierwszych latach po transformacji obywatele znajdują się w nowej rzeczywistości politycznej rządzącej się określonymi, nieznanymi wcześniej, prawami; muszą szybko się nauczyć podejmować decyzje dotyczące dokonywanych wyborów, wykorzystując więc znane sobie i zrozumiałe przesłanki. Z czasem wzrasta poziom wiedzy i politycznego wyrobienia obywateli, a proces decyzyjny staje się bardziej złożony. Jednym z filarów perspektywy tranzytologicznej jest założenie, że w miarę jak system demokratyczny ulega konsolidacji, polityka powinna coraz bardziej skupiać się na kwestiach redystrybucji, a w mniejszym stopniu zajmować się kwestiami tożsamościowymi.

W niniejszym artykule – wykorzystując dane z Polskiego Generalnego Studium Wyborczego z lat 1997–2015 – podejmujemy próbę odpowiedzi na pytanie, czy i w jaki sposób zmieniło się znaczenie poszczególnych zestawów zmiennych wpływających na decyzje polskich wyborców od upadku komunizmu. Innymi słowy, chcemy zbadać, czy zestaw czynników skłaniających Polaków do głosowania na poszczególne partie w pierwszych latach po transformacji zmienił się wraz z konsolidacją polskiej demokracji, czy też – mimo zmian zachodzących na scenie politycznej – wciąż te same czynniki motywują obywateli do pójścia do urn. Oczekujemy, że wyborcy, decydując czy i na kogo zagłosować, z upływem czasu w coraz mniejszym stopniu będą kierowali się łatwymi w odbiorze kwestiami społeczno-kulturowymi, przesuując się w stronę wymagających większego wyrafinowania politycznego zagadnień ekonomicznych. Wychodzimy także z założenia, że znaczenie straci status społeczny jednostki, który w pierwszych latach po transformacji stanowił istotny czynnik w wyjaśnianiu zachowań wyborczych Polaków.

Przeprowadzone analizy pokazują, że nasze oczekiwania nie znalazły potwierdzenia w empirii. Wbrew głównej hipotezie koncepcji tranzytologicznej, status społeczny jednostki i kwestie związane z jej tożsamością (głównie religijną) nadal w znacznym stopniu determinują polityczne wybory Polaków, a kwestie gospodarcze pozostają mniej istotnymi determinantami decyzji wyborczej.

Tło teoretyczne

Pytanie o to, jakie zmienne najlepiej wyjaśnią preferencje wyborcze obywateli, jest jednym z najczęściej zadawanych w naukach politycznych. Badania w tym zakresie, oprócz niewątpliwiej wartości poznawczej, mają także wyraźne zastosowanie praktyczne, pogłębiają bowiem naszą wiedzę o sposobie funkcjonowania współczesnej demokracji, będąc jednocześnie użytecznym narzędziem do prowadzenia skutecznego marketingu politycznego. Debata na temat determinant decyzji wyborczej toczy się nieprzerwanie od wielu lat, zarówno na poziomie teoretycznym, jak i empirycznym, bowiem rozwój badań opartych na danych pozyskanych w sondażach opinii publicznej otworzył możliwość stosowania metod ilościowych, uzupełniając i precyzując rozważania natury filozoficznej, dążące do wyjaśnienia zachowań politycznych ludzi. U podstaw większości modeli wyjaśniających decyzję o tym, czy i na kogo zagłosować, leżą trzy rodzaje czynników: natury socjologicznej, psychologicznej i ekonomicznej¹.

Modele socjologiczne uzależniają decyzję wyborczą od miejsca, jakie wyborca zajmuje w strukturze społecznej. Zdaniem zwolenników tego podejścia status społeczny i związana z nim przynależność do określonych grup wpływają na postawy, opinie i przekonania ludzi, ich kulturę (w tym kulturę polityczną), a także zestaw interesów determinując wybór partii, która będzie te interesy najlepiej reprezentowała.

Jedną z pierwszych fundamentalnych prób opisanie elektoratów za pomocą danych ilościowych był model socjologiczny opracowany przez zespół Paula Lazarsfelda (Berelson, Lazarsfeld i McPhee 1954). Przedstawiał on nieco deterministyczną wizję wyborcy, którego decyzje dotyczące głosowania zależą od przynależności do określonej grupy społecznej. Bernard Berelson i Lazarsfeld uważali, że decyzje wyborcze determinowane są przez trzy zmienne: wyznanie, wielkość miejsca zamieszkania i wykonywany zawód (które łączą się z klasycznymi rozłamami socjopolitycznymi). Zmienne te tworzą wskaźnik predyspozycji politycznych (*Index of Political Predispositions*), pozwalający, zdaniem autorów, opisać zarówno stabilne elektoraty partii, jak i chwiejnych wyborców (czyli takich, którzy w dwóch ostatnich wyborach oddali głos na różne partie).

W odniesieniu do Polski badania potwierdziły przydatność modelu socjologicznego do wyjaśniania skłonności do popierania poszczególnych ugrupowań w pierwszych latach po transformacji (Markowski 1992; Raciborski 1997).

¹ W niniejszym artykule skupiamy się na zmiennych determinujących decyzję wyborczą jednostki, w oderwaniu od kontekstu, nie uwzględniamy więc szeregu zmiennych, w tym zmiennych ekologicznych i zmiennych sieciowych. Wpływ tego typu zmiennych na poparcie dla poszczególnych partii oraz ich interakcje ze zmiennymi uwzględnionymi w artykule wymaga odrębnych analiz.

Wpływ tych czynników nie zmieniał się znacząco wraz z konsolidacją systemu demokratycznego (Cześniak 2007; Bartkowski i in. 2011).

Polemika z założeniami przyjętymi przez Lazarsfelda i współpracowników założyła podwaliny pod kolejne dociekania, które skupiły się na poszukiwaniu mniej oczywistych zmiennych wyjaśniających sposób głosowania, pozwalających przedstawić bardziej wyrafinowaną charakterystykę wyborców. Obok podejścia socjologicznego, w badaniach nad zachowaniami wyborczymi zaczęto wykorzystywać szereg zmiennych wyjaśniających decyzję wyborczą, pochodzących między innymi z paradygmatu psychologicznego. Szczególną popularność zyskał model identyfikacji partyjnej, stworzony w połowie ubiegłego wieku przez badaczy z Michigan (Campbell, Converse, Miller i Stokes 1960, 1967; Converse 1964). Centralnym pojęciem podejścia jest koncepcja identyfikacji z partią, rozumianej jako afektywna postawa względem istotnych obiektów na scenie politycznej (Campbell i in. 1960: 121; Falkowski i Cwalina 2006). Model ten traktuje głosowanie jako wyraz poparcia dla partii, z którą wyborca czuje się emocjonalnie związany.

Ze względu na dyskusyjność koncepcji identyfikacji partyjnej w młodych demokracjach model ten nie jest przedmiotem zainteresowania niniejszego artykułu. Wykształcenie identyfikacji partyjnej dotyczy bowiem przede wszystkim stabilnych systemów, w których określony „zestaw” partii funkcjonuje na rynku wyborczym od dłuższego czasu. Ponadto wykształcenie identyfikacji to proces, który wymaga czasu. Philip Converse (1969) uważa, że do wykształcenia stabilnej identyfikacji partyjnej wśród większości społeczeństwa potrzeba trzech pokoleń. Z tego powodu liczni badacze uważają, że w mniej dojrzałych demokracjach, takich jak Polska, nie można mówić o istnieniu michigańskiej identyfikacji partyjnej (por. Rose, Tikhomirov i Mishler 1997; Anderson, Lewis-Beck i Stegmaier 2003).

Alternatywą dla podejść socjologicznego i psychologicznego są modele ekonomiczne, u podstawy których leży model racjonalnego wyborcy (Downs 1957). Model ten w klasycznej wersji opierał się na założeniu, że decyzja, czy i na kogo zagłosować, jest wynikiem kalkulacji zysków i strat płynących z tego działania. Obywatele zatem dokonują wyboru tej partii, która w ich opinii będzie prowadziła politykę najbardziej odpowiadającą ich preferencjom. Prekursor tej koncepcji, Anthony Downs, ograniczył wymiar rywalizacji do kwestii wyłącznie ekonomicznych, zakładając, że wybór pomiędzy dwoma ekstremami sprowadza się do odpowiedzi na pytanie o zakres interwencji rządu w gospodarkę (Downs 1957: 116).

Zawężenie osi rywalizacji politycznej do problemów gospodarczych może wydawać się nadmiernym uproszczeniem, dlatego obok modelu racjonalnego wyboru, w którym podstawą racjonalnej kalkulacji pozostaje pojedynczy wymiar, funkcjonuje podejście uwzględniające możliwość oceniania użyteczności

partii oparte na kwestiach uznanych za ważne i wymagające rozwiązania (tzw. *issue voting* – Carmines i Stimson 1980; Bartels 1986). Zestaw takich problemów zależy od miejsca i czasu: różne kwestie mogą być uznawane za ważne w trakcie kolejnych wyborów, w różnych krajach, a nawet okręgach wyborczych (np. problemy istotne dla wyborców w okręgach wiejskich są inne niż te, które uznają za ważne wyborcy z okręgów miejskich). Jest to niewątpliwa zaleta tego podejścia, zwłaszcza w odniesieniu do nowych demokracji, w których obywatele znaleźli się w zupełnie nowej sytuacji: w nowym systemie, rządzącym się określonymi prawami i stanęli przed koniecznością dokonania wyboru swoich reprezentantów spośród (w większości) nowopowstałych partii politycznych. W pierwszych latach po demokratycznej transformacji zarówno wyborcy, jak i politycy w krajach postkomunistycznych, „uczyli się” dostosowywać polityczny popyt i podaż w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Stąd częste zmiany zestawu partii, poruszanych w kampanii kwestii i duża chwiejność wyborcza.

W pierwszych latach po transformacji w Polsce, podobnie jak w demokracjach dojrzałych, badacze determinant głosowania przykładali szczególną uwagę do kwestii ekonomicznych (postrzeganych w owym czasie przez pryzmat kosztów transformacji – por. Wnuk-Lipiński 1993; Żukowski i Florczyk 1990). Jako alternatywę dla ekonomicznych determinant głosowania przedstawiano czynniki związane z postkomunistyczną tożsamością – przynależność do PZPR bądź Solidarności (Grabowska 2005), czy religijność Polaków (Markowski i Toka 1995; Jasiewicz 1999). Konfrontacji dwóch grup czynników – związanych z restrykcją i związanych z tożsamością – podjął się Krzysztof Jasiewicz (1999), który starał się rozstrzygnąć, czy o preferencjach wyborczych Polaków decydują względy ekonomiczne czy światopoglądowe (w szczególności samoidentyfikacja religijna). Badając wpływ obu rodzajów kwestii na decyzje wyborcze w wyborach z 1997 roku, w sposób wyraźny podważył przydatność zmiennych ekonomicznych do wyjaśnienia zachowań wyborczych w Polsce: „jeśli chcemy zgadnąć, jak ktoś głosował w ostatnich wyborach lub jak zagłosuje w następnych, powinniśmy zapytać go nie o zawód, wykształcenie czy grubość portfela, lecz o to, jak często odmawia różaniec” (Jasiewicz 1999: 167).

Mało znacząca rola ekonomii jako determinanty preferencji wyborczych w pierwszych latach po transformacji przypisywana jest słabemu wyrobieniu wyborców i brakowi znajomości nowego i skomplikowanego systemu partyjnego. Wpisuje się to w koncepcję Edwarda Carminesa i Jamesa Stimsona (1986), którzy uważają, że istnieją dwa rodzaje kwestii, które wyborcy biorą pod uwagę: kwestie trudne (*hard issues*), wymagające pewnego poziomu wyrobienia politycznego (dotyczą środków prowadzących do celu, należą do nich np. kwestie dotyczące podatków czy polityki zagranicznej) oraz kwestie łatwe, czasem określane mianem symbolicznych (*easy issues*, zwykle dotyczące

celów polityk i często poruszane w mediach). Oba rodzaje kwestii mają różne znaczenie dla grup wyborców o odmiennym poziomie politycznej wiedzy i wyrobienia. Wyjaśniając małe znaczenie kwestii gospodarczych zwracano także uwagę na nieprzejrzyste podziały ideologiczne dominujące w tej części Europy (Markowski 1997). W literaturze brakuje jednak jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy wraz z upływem czasu w nowo powstałych demokracjach borykających się na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, zarówno z problemami gospodarczymi, jak i autorytarną przeszłością, determinanty preferencji wyborczych podlegają zmianom, czy nadal te same czynniki sprawiają, że połowa Polaków bierze udział w wyborach i oddaje głos na konkretne ugrupowania.

Niską przydatność poglądów ekonomicznych do wyjaśniania preferencji wyborczych Polaków potwierdziły również analizy przeprowadzone przez Jasiewicza (2002) po wyborach w 2001 roku. Wnioski płynące z badania były zasadniczo takie same jak w 1997 roku, choć Jasiewicz odnotował pewien wzrost znaczenia czynników ekonomicznych. Również inne badania potwierdzały, że wraz z upływem czasu wyborcy coraz lepiej uświadamiają sobie swoje interesy i coraz sprawniej poruszają się w ofercie proponowanej przez partie polityczne, w związku z czym należy się spodziewać większej uwagi poświęcanej przez wyborców kwestiom gospodarczym (Bielasiak 1997; Fodor, Hanley i Szelenyi 1997).

Problem badawczy, hipotezy i dane

Celem niniejszego artykułu jest analiza determinant decyzji wyborczych Polaków i ich zmian w ciągu ćwierć wieku istnienia polskiej demokracji. Chcemy zbadać, czy te same czynniki, które skłaniały Polaków do pójścia do urn i poparcia konkretnej partii w 1997 roku, wpływają również na skłonność do głosowania w roku 2015.

Zgodnie z elitarystyczną koncepcją demokracji obywatele biorą udział w wyborach, ponieważ chcą zmian personalnych bądź programowych. Zakładamy więc, że jednym z głównych czynników, który sprawia, że ludzie głosują w wyborach, jest chęć zmiany prowadzonych polityk. Idąc tropem wyników badań Jasiewicza (1999, 2002), chcemy zbadać, czy, w miarę konsolidacji polskiej demokracji, kwestie redystrybucyjne, które w dojrzałych demokracjach są najważniejsze dla polityki, stały się determinantą preferencji wyborczych o większym znaczeniu niż we wcześniejszych latach po transformacji, czy może w polskiej polityce nadal decydująca jest kwestia tożsamości.

Tożsamość wyborcy w dużej mierze jest pochodną miejsca, jakie zajmuje on w strukturze społecznej. W niniejszym artykule wykorzystujemy omówiony

w części teoretycznej wskaźnik predyspozycji politycznych, który znakomicie opisuje tożsamość polskich obywateli: uwzględnia bowiem podstawowe dla podziałów socjopolitycznych **zmienne określające status społeczny jednostki**, takie jak: poziom religijności, mierzony częstością uczestnictwa w zorganizowanych praktykach religijnych; wielkość miejsca zamieszkania oraz status ekonomiczny wyborców. Wpływ tych zmiennych jest znany i zbadany, słuszne więc wydaje się założenie, że będą one w znacznym stopniu determinować decyzje wyborcze Polaków tuż po transformacji. Z czasem jednak, w wyniku zachodzącego w całej Europie spadku znaczenia statusu społecznego jednostki w wyborach politycznych, **znaczenie wskaźnika predyspozycji politycznych powinno się zmniejszać (hipoteza 1)**.

Tożsamość Polaków wyraża się też za pośrednictwem zmiennych kulturowo-ideologicznych, takich jak stosunek do relacji państwo – Kościół czy postawy względem aborcji². Kwestie te można zaliczyć do opisanych wcześniej jako łatwe, niewymagające wiedzy merytorycznej, względem których wyborcy mogą intuicyjnie zająć określone stanowisko. W związku z niestabilnością i nowością systemu partyjnego oraz brakiem precyzyjnych programów dotyczących zagadnień ekonomicznych, należy oczekiwać, że w pierwszych latach po transformacji decyzja o tym, kogo poprzeć w wyborach uzależniona była właśnie od kwestii nieekonomicznych. Zakładamy więc, że **kwestie ideologiczno-kulturowe będą szczególnie silnie wpływać na decyzję wyborczą w pierwszym okresie po transformacji. Wraz z konsolidacją demokracji znaczenie opartego na tych kwestiach modelu będzie spadać (hipoteza 2)**.

Kwestie trudne, do których można zaliczyć zagadnienia gospodarcze, w pierwszych latach po transformacji będą miały niewielkie znaczenie. Jednak z czasem, w miarę jak sytuacja polityczno-gospodarcza będzie się stabilizowała, a wyborcy nauczą się funkcjonować w nowym systemie, zyskają one na znaczeniu. Kierując się założeniami koncepcji *dealignment* (zgodnie z którą rosnący poziom wykształcenia i łatwiejszy dostęp do informacji prowadzą do bardziej świadomego uczestnictwa w polityce) stawiamy hipotezę, że **wraz z konsolidacją demokracji będzie rósł odsetek wariacji zmiennej zależnej wyjaśnianej przez stosunek do proponowanych polityk gospodarczych (hipoteza 3)**.

Postawione przez nas hipotezy zostaną przetestowane na danych Polskiego Generalnego Studium Wyborczego – cyklicznego projektu realizowanego przez

² Kwestie te zostały wybrane przede wszystkim ze względu na ich powtarzalność i dostępność we wszystkich analizowanych zbiorach danych, jednak decyzja ta ma również silne podstawy merytoryczne. Stosunek do relacji państwo – Kościół i do aborcji w znacznym stopniu korelują z innymi zmiennymi związanymi z tożsamością Polaków, i dobrze oddają specyfikę kulturowo-ideologicznych podziałów funkcjonujących w Polsce. Kwestie te można uznać za stanowiące esencję podziału ideologiczno-kulturowego w Polsce (Markowski 1997, 2000; Jasiewicz 1999, 2002).

badaczy Uniwersytetu SWPS i Instytutu Studiów Politycznych PAN od 1997 roku. Projekt ma na celu systematyczną i rzetelną rejestrację i analizę najważniejszych wydarzeń politycznych w kraju, jakimi są wybory. W ramach PGSW³, przeprowadzane są badania sondażowe na dużych reprezentatywnych próbach polskich wyborców (około 2000 respondentów). Realizacja terenowa badania rozpoczyna się kilka tygodni po wyborach, a kończy przed pierwszym posiedzeniem nowo wybranego parlamentu lub też przed powołaniem nowego rządu. Krótki i bliski wyborom czas realizacji badania pozytywnie wpływa na jakość otrzymanych odpowiedzi (wyborcy stosunkowo dobrze pamiętają zarówno decyzję wyborczą, jak i towarzyszące wyborom opinie i postawy – por. Markowski 1999; Howell i Jusko 2009). Badanie prowadzone jest pod stałym kierownictwem Radosława Markowskiego, a wszystkie edycje badania prowadzone były według tej samej metodologii, dzięki czemu dane zgromadzone w kolejnych edycjach są porównywalne. Co więcej, PGSW wpisuje się w międzynarodową tradycję narodowych sondaży wyborczych (National Election Studies – NES), umożliwiając tym samym nie tylko znalezienie odpowiedzi na generalne pytania badawcze dotyczące zachowań politycznych Polaków, przemian polskiego systemu partyjnego i politycznego oraz jakości i typu istniejącej w Polsce demokracji, ale także zapewniając Polsce miejsce pośród krajów analizowanych w międzynarodowych badaniach porównawczych.

W niniejszym artykule wykorzystujemy dane PGSW z lat 1997, 2005 i 2015. Analiza wyborów, które odbyły się w trzech istotnych momentach funkcjonowania polskiej demokracji (rok 1997 to pierwsze wybory, które odbyły się w Polsce po uchwaleniu konstytucji; rok 2015 to najnowsze wybory zorganizowane ponad ćwierć wieku po demokratycznej transformacji, rok 2005 jest kontrolnym pomiarem pomiędzy skrajnymi wyborami, wybranym ze względu na przypisywaną im przełomową rolę⁴) pozwoli, naszym zdaniem, uchwycić oczekiwaną dynamikę zmian determinant głosowania na poszczególne partie. Jeżeli jednak okaże się, że determinanty te będą wywierały zbliżony wpływ na zachowania wyborcze we wszystkich analizowanych punktach czasowych, oznaczało to będzie, że Polacy jako wyborcy zachowują się względnie stabilnie, niezależnie od głębokich przemian na poziomie makro, jakim historycznie podlegał system polityczny.

³ Dane PGSW dostępne są na stronie <http://isppan.waw.pl/pgsw/>.

⁴ Na przełomowość wyborów w 2005 roku składa się kilka elementów: w 2005 roku odbyły się zarówno wybory parlamentarne, jak i prezydenckie, co wpłynęło na jakość kampanii wyborczej. Ponadto po raz pierwszy ugrupowania związane z byłym ustrojem nie odegrały w wyborach głównej roli, pozostając na marginesie całego procesu. Istotne w tych wyborach partie sytuowały się po prawej scenie politycznej, co przesunęło nacisk z ideologicznej osi lewica–prawica (która w Polsce jest wymiarem kulturowym) na ekonomiczny wymiar solidaryzm–liberalizm (Cześniak i Kotnarowski 2011).

Charakter zmiennej zależnej wymusza zastosowanie wielomianowej regresji logistycznej. Kategorią odniesienia są niegłosujący – celem naszym jest analiza czynników, które motywują Polaków do udziału w wyborach, a więc charakterystyk, które różnią elektoraty poszczególnych partii od osób, które udziału w wyborach nie biorą. Co więcej, niegłosujący zazwyczaj różnią się (choć nieznacznie) od tych obywateli, którzy decydują się na oddanie głosu w wyborach. Jednak różnice, o których mowa, nie są fundamentalne, i nie sytuują ich na obrzeżach polskiej polityki, jeśli chodzi o poglądy, preferencje i interesy. Charakterystyka ta idzie w parze z naszym założeniem na temat wyborców mobilizowanych do głosowania przez chęć zmiany *status quo*.

Analizy empiryczne

Podstawą analiz empirycznych jest weryfikacja wpływu czterech modeli (w 2015 roku pięciu modeli) mających wyjaśnić decyzję o głosowaniu na jedną z partii politycznych⁵ w wyborach parlamentarnych w latach 1997, 2005 i 2015 opartych na różnych zestawach zmiennych. Pierwszy model (strukturalny) zakłada, że skłonność do głosowania na poszczególne partie jest pochodną pozycji wyborcy w strukturze społecznej. Podstawowe znaczenie mają tu: płeć, wiek, wykształcenie (podstawowe, zawodowe, średnie, wyższe), częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach (co najmniej raz w tygodniu *versus* rzadziej), wielkość miejsca zamieszkania (5 kategorii), dochód (w 1000 zł), zajmowane stanowisko kierownicze, fakt bycia bezrobotnym lub emerytem.

Kolejne modele uwzględniają stosunek wyborców do proponowanych rozwiązań ważkich kwestii publicznych⁶. Model pierwszy wyjaśnia zmienną zależną za pomocą stosunku do kwestii kulturowo-ideologicznych (relacja państwo – Kościół i stosunek do aborcji), drugi model uwzględnia kwestie dotyczące polityki gospodarczej (zakres świadczeń społecznych gwarantowanych przez państwo i sposób opodatkowania), trzeci wykorzystuje opinie na temat polityki zagranicznej (stosunek do Unii Europejskiej) i prywatyzacji. Podział kwestii pomiędzy poszczególne modele jest podyktowany wynikami analizy czynnikowej (wyniki analiz znajdują się w tabeli A w Aneksie), która wykazała w 1997 i 2005 roku

⁵ W 1997 roku analizie poddane zostało głosowanie na Unię Pracy (UP), Unię Wolności (UW), Akcję Wyborczą Solidarność (AWS), Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) i Ruch Odbudowy Polski; w 2005 roku Prawo i Sprawiedliwość (PiS), Platformę Obywatelską (PO), SLD, PSL, Ligę Polskich Rodzin (LPR) i Samoobronę RP (SRP), w 2015 roku natomiast PiS, PO, PSL, „Nowoczesną, Kukiz’15 i Zjednoczoną Lewicę (ZL).

⁶ Kryterium doboru kwestii była ich powtarzalność we wszystkich analizowanych latach. Brzmienie niektórych pytań – np. dotyczące stosunku do Unii Europejskiej różni się w poszczególnych zbiorach.

Tabela 1. Dopasowanie poszczególnych modeli wielomianowej regresji logistycznej do danych

	1997				2005				2015					
	Model strukturalny	Model kulturowo-ideologiczny	Model ekonomiczny	Model polityczno-gospodarczy	Model strukturalny	Model kulturowo-ideologiczny	Model ekonomiczny	Model polityczno-gospodarczy	Model strukturalny	Model kulturowo-ideologiczny	Model ekonomiczny	Model polityczno-gospodarczy	Model kulturowo-ideologiczny	Model ekonomiczny
IC														
AIC	3642,60	3731,33	3945,87	3922,31	3544,83	3648,40	3708,63	3666,01	2341,32	2508,00	2594,01	2475,72	2429,60	2559,28
AIC/N	2,88	2,95	3,12	3,10	2,86	2,94	2,99	2,95	2,95	3,16	3,27	3,12	3,06	3,22
BIC	3951,22	3823,91	4038,45	4014,90	3852,25	3740,62	3800,86	3758,23	2621,94	2592,19	2678,19	2559,91	2541,85	2671,53
df	60	18	18	18	60	18	18	18	60	18	18	18	24	24
R2														
McFadden	0,11	0,07	0,01	0,02	0,08	0,03	0,01	0,03	0,15	0,05	0,02	0,06	0,09	0,04
McFadden (adj)	0,08	0,06	0,00	0,01	0,05	0,02	0,00	0,02	0,10	0,04	0,00	0,05	0,07	0,02
Cox-Snell/ML	0,29	0,19	0,03	0,05	0,22	0,09	0,04	0,07	0,38	0,15	0,06	0,19	0,24	0,11
Cragg-Uhler/Nägelkerke	0,30	0,19	0,04	0,05	0,23	0,09	0,04	0,08	0,40	0,16	0,06	0,19	0,25	0,11
Count	0,45	0,43	0,38	0,39	0,46	0,43	0,44	0,44	0,15	0,05	0,02	0,06	0,09	0,04
Count (adj.)	0,07	0,05	-0,04	-0,03	-0,03	-0,08	-0,07	-0,07	0,43	0,37	0,29	0,35	0,41	0,32
N	1266				1241				794					

PGSW 1997, 2005, 2015

istnienie trzech czynników: kulturowo-ideologicznego i dwóch ekonomicznych: (1) obejmującego kwestie dotyczące bezpośrednio gospodarstwa domowego badanych: podatków i zabezpieczeń społecznych (model czysto ekonomiczny) oraz (2) obejmującego kwestie makroekonomiczne – stosunek do prywatyzacji i UE (model polityczno-gospodarczy). W 2015 roku analiza czynnikowa wykazała istnienie dwóch czynników – kulturowo-ideologicznego, który oprócz relacji państwo – Kościół i stosunku do aborcji zawiera opinię na temat dalszej integracji z Unią Europejską⁷ oraz ekonomicznego, który uwzględnia opinie na temat podatków, zakresu świadczeń socjalnych i prywatyzacji.

Przeprowadzone analizy empiryczne (wielomianowa regresja logistyczna) potwierdzają przydatność zarówno zmiennych określających pozycję jednostki w strukturze społecznej, jak i stosunku do kwestii publicznych (kulturowo-ideologicznych, ekonomicznych i politycznych) do wyjaśniania decyzji o głosowaniu na poszczególne partie, niemniej jednak wpływ poszczególnych zmiennych na decyzję wyborczą jest różny na kolejnych etapach istnienia polskiej demokracji (tabela A). Uwzględnione przez nas zmienne w odmienny sposób różnicują także skłonność do głosowania na poszczególne partie (tabele 2–7).

Najważniejszy z punktu widzenia postawionych przez nas hipotez jest stopień dopasowania poszczególnych modeli i jego zmiana w czasie. W celu porównania modeli o różnej liczbie parametrów wykorzystujemy kryterium informacyjne Akaikego (AIC), które umożliwia ocenę dopasowania modeli statystycznych (zagnieżdżonych i niezagnieżdżonych) o różnej liczbie predyktorów (im niższa wartość parametru, tym lepsze dopasowanie modelu do danych). Ze względu na fakt, iż modele testowane są na zbiorach o różnej liczebności, kontrolujemy też AIC dzielone przez liczebność N (Akaike 1974; Posada i in. 2001; Burnham i Anderson 2003).

Analiza wartości i zmian AIC⁸ (tabela 1) pokazuje, że we wszystkich badanych wyborach modele oparte na zmiennych określających pozycję wyborców w strukturze społecznej są najlepiej dopasowane do danych spośród wszystkich analizowanych modeli (mimo że dopasowanie nie jest doskonałe). Status społeczny jednostki lepiej wyjaśnia wariancję zmiennej zależnej niż modele wykorzystujące stosunek do kwestii publicznych, zarówno kulturowo-ideologicznych, jak i ekonomicznych. Wpływ modelu strukturalnego zmienia się w czasie: w 2005 roku dopasowanie modelu jest najlepsze, nieznacznie lepsze w porównaniu do 1997 roku, w 2015 natomiast wartość AIC znacząco rośnie.

⁷ Przyczyną zmiany położenia kwestii dotyczącej stosunku do UE jest naszym zdaniem nasilenie się problemu uchodźców i imigrantów napływających do Europy i próby wprowadzenia przez UE ogólnych regulacji dotyczących ich przyjmowania.

⁸ Wspomniane zależności potwierdzone są także przez inne miary dopasowania modelu do danych.

Tabela 2. Wpływ pozycji w strukturze społecznej na decyzję wyborczą w 1997 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłosujący)

	UP	UW	AWS	SLD	PSL	ROP
Wiek	0,03 (0,02)	0,01 (0,01)	0,03*** (0,01)	0,03*** (0,01)	0,05*** (0,01)	0,04** (0,01)
Płeć	0,28 (0,40)	0,09 (0,23)	0,26 (0,16)	0,363* (0,18)	0,55 (0,30)	0,63 (0,34)
Religijność	-0,15 (0,44)	1,06*** (0,24)	1,73*** (0,17)	-0,07 (0,19)	1,3*** (0,30)	1,36*** (0,34)
Wykształcenie	0,42 (0,23)	0,74*** (0,14)	0,39*** (0,10)	0,47*** (0,11)	0,55** (0,17)	0,53** (0,19)
Miejsce zamieszkania	0,19 (0,12)	0,17* (0,07)	0,15** (0,05)	0,04 (0,05)	-0,38*** (0,10)	0,04 (0,10)
Dochód	0,53** (0,1)	0,36** (0,1)	0,07 (0,1)	0,3** (0,1)	0,14 (0,1)	0,26 (0,1)
Kierownik	0,30 (0,49)	0,44 (0,26)	0,55** (0,20)	0,69*** (0,21)	0,08 (0,37)	0,09 (0,40)
Bezrobotny	0,83 (0,68)	0,46 (-0,45)	0,14 (0,31)	0,29 (0,37)	-0,02 (0,65)	-0,13 (0,77)
Emeryt	0,18 (0,66)	0,53 (0,40)	-0,27 (0,27)	0,62* (0,29)	-0,36 (0,44)	-0,81 (0,59)

Źródło: PGSW 1997. W nawiasie podano błąd standardowy; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Wynik ten oznacza, że hipoteza dotycząca spadku znaczenia statusu społecznego jednostki w wyborach politycznych nie znajduje potwierdzenia w danych. Zmienne takie jak: płeć, wiek, wykształcenie, wielkość miejsca zamieszkania, dochód i częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach różnicują elektoraty poszczególnych partii politycznych w analizowanych latach (tabele 2–4). Wpływ tych zmiennych pozostaje względnie stabilny, pewne zmiany widoczne są jedynie w przypadku płci (w 2005 roku zmienna ta wpływa na skłonność do głosowania na niemal wszystkie partie) oraz dochodu (w 2015 roku zmienna ta wpływa na skłonność do głosowania na niemal wszystkie partie).

Również poszczególne modele wykorzystujące kwestie publiczne różnią się między sobą, jeśli chodzi o wpływ i dynamikę. W 1997 roku poziom dopasowania modelu kulturowo-ideologicznego jest stosunkowo dobry, zbliżony do modelu strukturalnego. Przeprowadzone dodatkowo dwuzmiennowe analizy danych potwierdzają, że spośród wszystkich analizowanych kwestii w 1997 roku największą wartość wyjaśniającą mają postawy wobec relacji państwo – Kościół i aborcji. Modele czysto ekonomiczny i polityczno-gospodarczy najslabiej tłumaczą wariację zmiennej zależnej, przy czym nie różnią się one między sobą, jeśli chodzi o poziom dopasowania do danych.

Tabela 3. Wpływ pozycji w strukturze społecznej na decyzję wyborczą w 2005 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłosujący)

	LPR	PIS	SLD	PO	PSL	SRP
Wiek	0,03* (0,01)	0,03*** (0,01)	0,05*** (0,01)	0,02** (0,01)	0,02 (0,01)	0,03** (0,01)
Płeć	0,47 (0,32)	0,36* (0,16)	0,56* (0,28)	0,57** (0,20)	1,14** (0,39)	0,8** (0,27)
Religijność	1,99*** (0,40)	1,23*** (0,17)	0,26 (0,28)	0,87*** (0,20)	1,2** (0,38)	0,94*** (0,28)
Wykształcenie	0,29 (0,19)	0,34*** (0,10)	0,69*** (0,17)	0,73*** (0,12)	0,61** (0,23)	0,27 (0,17)
Miejsce zamieszkania	-0,11 (0,09)	0,06 (0,04)	0,03 (0,08)	0,09 (0,05)	-0,44*** (0,13)	-0,197* (0,08)
Dochód	0,14 (0,1)	0,21** (0,1)	0,2 (0,1)	0,24** (0,1)	0,18 (0,1)	-0,25 (0,1)
Kierownik	-0,25 (0,44)	0,02 (0,21)	0,25 (0,31)	0,06 (0,23)	-0,23 (0,47)	-0,86 (0,46)
Bezrobotny	0,67 (0,54)	0,16 (0,30)	0,47 (0,52)	0,53 (0,33)	-0,16 (0,77)	0,27 (0,43)
Emeryt	0,03 (0,45)	-0,02 (0,24)	-0,15 (0,39)	-0,22 (0,31)	-0,23 (0,55)	-0,28 (0,39)

Źródło: PGSW 2005. W nawiasie podano błąd standardowy; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

W 2005 roku model strukturalny i kulturowo-ideologiczny są tak samo dobrze dopasowane do danych jak w 1997 roku (identyczna wartość AIC/N – patrz tabela 1), znacząco poprawia się natomiast dopasowanie modeli ekonomicznego i polityczno-gospodarczego. Wzrasta przede wszystkim znaczenie tego ostatniego (spowodowane ujawnionym w analizach dwuzmiennowych wzrostem wpływu stosunku wobec prywatyzacji), którego dopasowanie do danych zrównuje się z dopasowaniem modelu kulturowo-ideologicznego. Model czysto ekonomiczny najslabiej wyjaśnia skłonność do głosowania na poszczególne partie.

W badaniu PGSW z 2015 roku zmienne wyznaczające status jednostki w społeczeństwie nieco gorzej tłumaczą skłonność do głosowania na poszczególne partie w ostatnich wyborach (świadczy o tym wzrost wartości AIC/N). W stosunku do poprzednich lat spada też dopasowanie modelu kulturowo-ideologicznego i modeli ekonomicznego oraz polityczno-gospodarczego, należy przypomnieć jednak, że podział na trzy modele w 2015 roku ma głównie walor porównawczy, analiza czynnikowa zasugerowała bowiem dwa modele: kulturowo-ideologiczny i ekonomiczny. Dodanie do modelu kulturowo-ideologicznego postaw wobec Unii Europejskiej w 2015 roku znacząco poprawia dopasowanie modelu do danych (stosunek do integracji z UE jest w 2015 roku najbardziej

znaczącą kwestią dla wyjaśniania decyzji wyborczej, w następnej kolejności rolę odgrywają relacja państwo – Kościół i aborcja). Lepiej dopasowany do danych jest też wskazany przez analizę czynnikową model ekonomiczny, uwzględniający, obok opinii na temat podatków i zabezpieczeń socjalnych, także stosunek do prywatyzacji (AIC/N w tym modelu zbliża się do poziomu z 1997 roku).

Tabela 4. Wpływ pozycji w strukturze społecznej na decyzję wyborczą w 2015 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłosujący)

	PIS	PO	PSL	Zjednoczona Lewica	Kukiz'15	Nowoczesna
Wiek	0,05*** (0,01)	0,06*** (0,01)	0,04 (0,02)	0,04* (0,02)	-0,01 (0,01)	0,03* (0,02)
Płeć	0,53** (0,20)	0,26 (0,23)	-0,17 (0,48)	0,73 (0,42)	0,98** (0,31)	0,45 (0,37)
Religijność	1,26*** (0,21)	0,23 (0,24)	0,93* (0,47)	-0,93 (0,53)	1,17*** (0,31)	-0,30 (0,41)
Wykształcenie	0,49*** (0,12)	0,96*** (0,14)	0,79** (0,28)	1,14*** (0,27)	0,5** (0,19)	1,05*** (0,25)
Miejsce zamieszkania	-0,01 (0,06)	0,167* (0,07)	-0,435* (0,18)	0,00 (0,12)	-0,05 (0,09)	0,295** (0,11)
Dochód	0,18* (0,1)	0,26*** (0,1)	0,44** (0,1)	0,37** (0,1)	0,16 (0,1)	0,4*** (0,1)
Kierownik	-0,10 (0,42)	0,30 (0,42)	0,83 (0,74)	-1,63 (1,11)	0,11 (0,52)	-0,12 (0,58)
Bezrobotny	-0,27 (0,42)	-0,08 (0,55)	1,13 (0,87)	0,94 (0,72)	-0,58 (0,67)	-0,38 (1,07)
Emeryt	-0,6* (0,30)	-0,41 (0,35)	0,58 (0,76)	-0,22 (0,65)	-0,54 (0,55)	-0,65 (0,60)

Źródło: PGSW 2015. W nawiasie podano błąd standardowy; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Wpływ poszczególnych kwestii na decyzję o głosowaniu na poszczególne partie zmienia się w czasie, nawet w obrębie grup wyłonionych przez analizę czynnikową. Poglądy na temat relacji pomiędzy państwem a Kościołem z roku na rok różnicują elektoraty coraz mniejszej liczby partii, ważką kwestią pozostaje natomiast dopuszczalność aborcji, która w 2015 roku mobilizuje zarówno zwolenników opcji pro-life (jak w poprzednich latach), jak i pro-choice. Kwestie trudniejsze w odbiorze, takie jak podatki i integracja z Unią Europejską zyskują na znaczeniu w określonym kontekście politycznym, gdy stają się przedmiotem kampanii wyborczej. Pierwszy temat był szczególnie ważny w 2005 roku, kiedy dyskusja taka była istotnym elementem kampanii wyborczej, drugi zaś zyskał na znaczeniu w 2015 roku, kiedy szeroko dyskutowana była polityka UE w kwestii

uchodźców z Bliskiego Wschodu. Zmniejsza się natomiast znaczenie dwóch pozostałych kwestii ekonomicznych: opinie na temat świadczeń socjalnych w roku 2005 i 2015 roku różnicują jedynie wyborców partii o silnym zabarwieniu populistycznym, natomiast stosunek do prywatyzacji w 2015 ma znaczenie jedynie w przypadku partii liberalnych.

Tabela 5. Wpływ kwestii kulturowo-ideologicznych, ekonomicznych i politycznych na decyzję wyborczą w 1997 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłoszący)

	UP			UW			AWS		
Państwo-Kościół	-0,12 (0,09)			0 (0,04)			0,15*** (0,03)		
Aborcja	0,04 (0,07)			0,05 (0,04)			0,17*** (0,02)		
Podatki		-0,09 (0,06)			-0,01 (0,03)			-0,06* (0,02)	
Świadczenia socjalne		0,17** (0,06)			0,17*** (0,04)			0,03 (0,03)	
Integracja z UE			-0,02 (0,06)			-0,03 (0,04)			-0,05* (0,02)
Prywatyzacja			-0,11 (0,06)			-0,2*** (0,04)			-0,1*** (0,02)
_cons	-2,76*** (0,25)	-3,02*** (0,3)	-2,21*** (0,38)	-1,7*** (0,15)	-1,99*** (0,18)	-0,51* (0,21)	-1,54*** (0,12)	-0,4*** (0,11)	0,2 (0,16)

	SLD			PSL			ROP		
Państwo-Kościół	-0,2*** (0,05)			-0,03 (0,05)			0,17*** (0,05)		
Aborcja	-0,04 (0,03)			0,1* (0,04)			0,16*** (0,05)		
Podatki		-0,02 (0,03)			-0,05 (0,04)			0,03 (0,05)	
Świadczenia socjalne		0,07* (0,03)			-0,04 (0,06)			0,14** (0,05)	
Integracja z UE			-0,04 (0,03)			0,05 (0,04)			0,02 (0,05)
Prywatyzacja			-0,1*** (0,03)			0,07 (0,05)			-0,08 (0,05)
_cons	-0,56*** (0,11)	-1,0*** (0,13)	-0,27 (0,18)	-2,39*** (0,2)	-1,9*** (0,2)	-2,76*** (0,36)	-3,6*** (0,29)	-2,97*** (0,27)	-2,09*** (0,34)

Źródło: PGSW 1997. W nawiasie podano błąd standardowy; * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Tabela 6. Wpływ kwestii kulturowo-ideologicznych, ekonomicznych i politycznych na decyzję wyborczą w 2005 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłoszący)

	LPR			PiS			SLD		
Państwo-Kościół	0,22*** (0,05)			0,14*** (0,03)			-0,08 (0,06)		
Aborcja	0,18*** (0,05)			0,06** (0,02)			-0,07 (0,04)		
Podatki		-0,02 (0,04)			-0,05* (0,02)			-0,03 (0,04)	
Świadczenia socjalne		-0,17* (0,09)			0,05 (0,03)			0,05 (0,05)	
Integracja z UE			0,21*** (0,06)			0,05* (0,03)			-0,10* (0,04)
Prywatyzacja			0,21** (0,08)			0,02 (0,03)			0,02 (0,05)
_cons	-4,14*** (0,35)	-2,24*** (0,21)	-5,61*** (0,75)	-1,41*** (0,13)	-0,72*** (0,11)	-1,20*** (0,25)	-1,82*** (0,18)	-2,17*** (0,19)	-1,75*** (0,41)

	PO			PSL			SRP		
Państwo-Kościół	0,05 (0,03)			0,06 (0,06)			-0,02 (0,05)		
Aborcja	0,02 (0,03)			0,03 (0,05)			-0,01 (0,04)		
Podatki		0,08*** (0,02)			0,05 (0,05)			-0,09* (0,04)	
Świadczenia socjalne		0,05 (0,03)			0,04 (0,06)			-0,11 (0,07)	
Integracja z UE			-0,06 (0,03)			0,01 (0,05)			0 (0,04)
Prywatyzacja			-0,13*** (0,03)			0,21* (0,08)			0,17** (0,06)
_cons	-1,46*** (0,14)	-1,72*** (0,15)	-0,11 (0,25)	-3,04*** (0,28)	-3,05*** (0,27)	-4,51*** (0,76)	-2,05*** (0,19)	-1,715*** (0,17)	-3,44*** (0,51)

Źródło: PGSW 2005. W nawiasie podano błąd standardowy; * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Tabela 7. Wpływ kwestii kulturowo-ideologicznych, ekonomicznych i politycznych (wersja porównawcza) na decyzję wyborczą w 2015 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłoszący)

	PIS			PO			PSL		
Państwo-Kościół	0,24*** (0,06)			-0,17 (0,09)			0,06 (0,14)		
Aborcja	0,17*** (0,05)			-0,12* (0,06)			0,00 (0,11)		
Podatki		-0,06 (0,04)			-0,02 (0,04)			0,06 (0,09)	
Świadczenia socjalne		-0,03 (0,07)			0,11 (0,07)			-0,33 (0,25)	
Integracja z UE			0,16*** (0,05)			-0,27*** (0,05)			-0,21* (0,11)
Prywatyzacja			0,06 (0,06)			-0,18** (0,06)			-0,07 (0,12)
_cons	-1,25*** (0,19)	0,12 (0,18)	-1,25** (0,38)	0,06 (0,20)	-0,66** (0,20)	1,44*** (0,36)	-2,54*** (0,42)	-2,13*** (0,49)	-1,18 (0,75)

	Zjednoczona Lewica			Kukiz'15			Nowoczesna		
Państwo-Kościół	-0,24 (0,21)			0,04 (0,09)			-0,11 (0,15)		
Aborcja	-0,21 (0,13)			0,10 (0,07)			-0,24* (0,11)		
Podatki		-0,17 (0,10)			0,03 (0,06)			0,21** (0,07)	
Świadczenia socjalne		0,03 (0,15)			0,21* (0,09)			0,17 (0,10)	
Integracja z UE			-0,27** (0,09)			0,06 (0,07)			-0,4*** (0,09)
Prywatyzacja			0,00 (0,12)			-0,13 (0,08)			-0,33*** (0,09)
_cons	-1,3** (0,40)	-1,77*** (0,38)	-1,12 (0,72)	-1,86*** (0,29)	-1,97*** (0,29)	-1,04* (0,52)	-1,05** (0,32)	-2,93*** (0,38)	1,25* (0,50)

Źródło: PGSW 2005. W nawiasie podano błąd standardowy; * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Tabela 8. Wpływ kwestii kulturowo-ideologicznych, ekonomicznych i politycznych (wersja właściwa) na decyzję wyborczą w 2015 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłosujący)

	PiS		PO		PSL	
Państwo- Kościół	0,22*** (0,06)		-0,13 (0,09)		0,10 (0,14)	
Aborcja	0,16*** (0,05)		-0,11 (0,06)		0,01 (0,11)	
Podatki		-0,05 (0,04)		-0,04 (0,05)		0,05 (0,09)
Świadczenia socjalne		-0,01 (0,07)		0,05 (0,08)		-0,39 (0,26)
Integracja z UE	0,14** (0,05)		-0,26*** (0,05)		-0,23* (0,11)	
Prywatyzacja		0,10 (0,06)		-0,22*** (0,06)		-0,15 (0,12)
_cons	-1,88*** (0,30)	-0,50 (0,42)	1,00*** (0,27)	0,67 (0,41)	-1,71** (0,54)	-1,18 (0,90)

	Zjednoczona Lewica		Kukiz'15		Nowoczesna	
Państwo- Kościół	-0,21 (0,21)		0,04 (0,09)		-0,05 (0,15)	
Aborcja	-0,20 (0,13)		0,09 (0,07)		-0,22* (0,11)	
Podatki		-0,18 (0,10)		0,03 (0,06)		0,18* (0,07)
Świadczenia socjalne		0,01 (0,16)		0,19* (0,09)		0,08 (0,11)
Integracja z UE	-0,25** (0,09)		0,03 (0,07)		-0,39*** (0,09)	
Prywatyzacja		-0,07 (0,12)		-0,07 (0,08)		-0,34*** (0,09)
_cons	-0,38 (0,50)	-1,31 (0,83)	-1,97*** (0,42)	-1,53** (0,59)	0,23 (0,40)	-0,98 (0,62)

Źródło: PGSW 2015. W nawiasie podano błąd standardowy; * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Analiza wpływu wszystkich determinant decyzji wyborczej, będących przedmiotem zainteresowania niniejszego tekstu potwierdza, że główną rolę odgrywają zmienne wyznaczające pozycję wyborcy w strukturze społecznej (tabele B, C, D w Aneksie). Uwzględnienie zarówno zmiennych związanych ze statusem społecznym jednostki, jak i zmiennych światopoglądowych (opinie na temat preferowanych rozwiązań różnych kwestii) pokazują, że wpływ pierwszej grupy zmiennych praktycznie się nie zmienia, podczas gdy wpływ niektórych zmiennych z grupy drugiej jest uzależniony od statusu społecznego jednostki z jednej strony i od kontekstu politycznego z drugiej (na przykład po uwzględnieniu w modelu statusu społecznego jednostki znaczenie w 1997 roku traci pogląd na temat zakresu świadczeń socjalnych). Wyjątkiem wydają się wybory z 2005 roku, w których szczególną rolę odegrały czynniki merytoryczne (uwzględnienie statusu społecznego jednostki nie zmienia ich wpływu, co więcej kwestie społeczno-ideologiczne i ekonomiczne zniosły wpływ poziomu religijności na decyzję o głosowaniu na poszczególne partie). W 2015 roku natomiast dominującą rolę odgrywają zmienne strukturalne oraz kulturowo-ideologiczne (w szczególności stosunek do integracji z UE).

Wnioski

W niniejszym artykule badaliśmy przydatność trzech teoretycznych modeli do wyjaśniania decyzji wyborczej na różnych etapach istnienia polskiej demokracji (w wyborach parlamentarnych w 1997, 2005 i 2015 roku). Innymi słowy, interesowało nas, czy elektoraty polskich partii politycznych mogą być opisane za pomocą czynników społeczno-demograficznych, czy może większe znaczenie ma stosunek do istotnych kwestii publicznych.

Oczekiwaliśmy, że decyzja wyborcza będzie w dużej mierze uzależniona od zmiennych społeczno-ekonomicznych: skłonność do popierania poszczególnych partii w wyborach będzie wypadkową poziomu religijności, wielkości miejsca zamieszkania oraz statusu ekonomicznego wyborców, a także ich wykształcenia, wieku i płci. Zgodnie z przewidywaniami zmienne te wyjaśniają decyzję o poparciu poszczególnych partii w analizowanych wyborach, choć poziom wyjaśnianej wariancji zmiennej zależnej nie jest wysoki. Wartość eksplanacyjna modelu zmienia się w czasie – zgodnie z przewidywaniami w 2015 roku jest ona najniższa, niemniej jednak status społeczny jednostki okazuje się wciąż silnie determinować decyzję wyborczą.

Zakładaliśmy także, że na poparcie dla partii politycznych silnie wpływał będzie stosunek do kwestii publicznych. Oczekiwaliśmy, że kwestie kulturowo-ideologiczne będą znaczącymi determinantami decyzji wyborczej od początku transformacji, jako że nie stanowią one wyzwania dla wyborców, którzy

stosunkowo łatwo są w stanie określić swój stosunek do nich. Analizy potwierdziły nasze przypuszczenia – preferowany rodzaj relacji pomiędzy państwem a Kościołem oraz stosunek do aborcji najsilniej wpływają na zmienną zależną spośród analizowanych kwestii. Wpływ tych zmiennych, jednakowy w 1997 i 2005 roku, zmniejsza się znacząco w 2015 roku. Zmienia się też kompozycja modelu: analiza czynnikowa zasugerowała włączenie do modelu opinii na temat dalszej integracji z Unią Europejską – kwestii, która w poprzednich latach współwystępowała z kwestią prywatyzacji.

W 2015 roku nasilił się w Unii Europejskiej problem z napływem uchodźców i migrantów, głównie z objętych konfliktami terenów Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Próby utworzenia wspólnej polityki unijnej wobec rosnącej fali napływającej ludności, polegającej na ustaleniu odgórnie narzuconych kwot w poszczególnych krajach członkowskich Unii, spowodowały nasilenie nastrojów antyunijnych. Chociaż w czasie zbierania danych w ramach edycji 2015 PGSW tzw. „kryzys uchodźczy” w zasadzie nie dotknął Polski, pytanie o dalszą integrację z Unią w wielu przypadkach mogło być odczytane jako pytanie o chęć przyjęcia uchodźców, którzy, głównie ze względu na odmienność kulturową, budzili lęk.

W latach 1997 i 2005 kwestia integracji z Unią Europejską oraz stosunek do prywatyzacji wchodziły w skład modelu polityczno-gospodarczego. Uwzględnione w tym modelu kwestie teoretycznie należą do trudnych, choć szeroko dyskutowanych (także w formie silnie nacechowanej ideologicznie: prywatyzacja postrzegana jako oddanie majątku państwowego różnie definiowanym obcym oraz jako źródło bezrobocia, Unia Europejska widziana jako zagrożenie dla suwerenności kraju). Sprowadzenie tych kwestii do poziomu ideologicznego przyczyniło się do zwiększenia ich wpływu na zmienną zależną. Warto zauważyć, że dopasowanie tego modelu do danych wzrosło w 2005 roku, zrównując się z dopasowaniem modelu kulturowo-ideologicznego. W 2015 roku natomiast prywatyzacja stała się kwestią *stricte* ekonomiczną i, zgodnie z wynikiem analizy czynnikowej, została włączona do jednego modelu z kwestią podatków i zabezpieczeń społecznych.

Opinie na temat rodzaju opodatkowania i zakresu świadczeń socjalnych dostarczanych przez państwo wchodzi w skład modelu czysto ekonomicznego, który okazał się najslabiej dopasowany do danych we wszystkich analizowanych latach. Przyczyną tego może być fakt, że wypracowanie opinii na temat wchodzących w jego skład kwestii wymaga sporej wiedzy merytorycznej. Niemniej jednak, poziom dopasowania tego modelu zmienia się w poszczególnych latach. Podobnie jak w przypadku modelu polityczno-gospodarczego, dopasowanie modelu w 2005 roku było lepsze niż w 1997 roku, co oznacza, że nasze hipotezy dotyczące rosnącego znaczenia kwestii trudnych wraz z konsolidacją demokracji i związanym z nią wzrostem świadomości obywateli do pewnego

stopnia potwierdzają się. W 2015 roku model polityczno-gospodarczy znacznie słabiej tłumaczy głosowanie na poszczególne partie, nawet po uwzględnieniu w nim stosunku do prywatyzacji, który to element nieznacznie tylko poprawia dopasowanie modelu do danych.

Podsumowując, nasze analizy pokazują, że zmienne opisujące status społeczny obywateli niezmiennie najlepiej wyjaśniają skłonność do głosowania Polaków na poszczególne partie polityczne. Możemy nieco prowokacyjnie powiedzieć, że to przede wszystkim byt określa świadomość polityczną Polaków. Kwestie ideologiczno-kulturowe i ekonomiczne również pomagają wyjaśniać zachowania elektoratu, jednak ich moc eksplanacyjna jest mniejsza. Co więcej, nie zaobserwowaliśmy oczekiwanego w czasie wzrostu znaczenia stosunku do bardziej skomplikowanych problemów związanych z polityką gospodarczą. Kwestie światopoglądowe okazują się ciągle lepszym predyktorem zachowań wyborczych.

Z jednej strony, może to być efektem działania partii politycznych, które świadomie odwołują się do kwestii światopoglądowych po to, by spolaryzować scenę polityczną i zagospodarować powstałe w ten sposób obozy, poszerzając tym samym pole do wytworzenia identyfikacji (im większe różnice pomiędzy partiami, tym łatwiej wyborcom identyfikować się z jedną z nich – Berglund i in. 2005; Holmberg 2007). Od 2005 roku, kiedy nie doszła do skutku zapowiadana koalicja PO–PiS, obie partie, sytuujące się po prawej stronie osi lewica–prawica, starają się stworzyć nowy wymiar rywalizacji politycznej, który umożliwiłby ich różnicowanie przez wyborców. Można zaryzykować stwierdzenie, że mamy w Polsce do czynienia z wojną kulturową (*culture war* – Hunter 1991; Holmberg 2007) pomiędzy wartościami tradycyjnymi, konserwatywnymi, do których odwołuje się PiS, a nowoczesnymi, liberalnymi, które przypisuje się PO. W efekcie stosunek do kontrowersyjnych kwestii, takich jak aborcja czy rozdzielenie państwa i Kościoła, podzielił społeczeństwo na dwa obozy, które z kolei są ściśle związane ze strukturą ekonomiczno-społeczną.

Jednocześnie, stosunkowo mniejsze znaczenie kwestii ekonomicznych przy podejmowaniu decyzji wyborczych można także tłumaczyć wspomnianym już złym rozeznanie Polaków w problemach gospodarczych. Można twierdzić, że polskie partie polityczne zazwyczaj nie podejmują prób socjalizacji wyborcy, zmian jego preferencji, tłumaczenia wagi kwestii ekonomicznych. Stanowi to prawdopodobnie efekt zmienności polskiej sceny politycznej: pod względem kosztów, znacznie łatwiej (i efektywniej) jest odnaleźć swoją „niszę” w strukturze społeczeństwa i na niej skupić swój przekaz, aby uzyskać poparcie niezbędne dla nie tyle wygrania wyborów, ile dla pokonania bariery wyborczej. Stąd większą popularnością, zarówno po stronie podaży jak i popytu cieszą się łatwiejsze kwestie ideologiczne, związane z tożsamością wyborców.

Literatura

- Akaike, Hirotugu. 1974. *A new look at the statistical model identification*. „IEEE Transactions on Automatic Control” 19 (6): 716–723.
- Anderson, Leslie, Michael S. Lewis-Beck i Mary Stegmaier. 2003. *Post-socialist Democratization: A Comparative Political Economy Model of the Vote for Hungary and Nicaragua*. „Electoral Studies” 22(3): 469–484.
- Barnes, Samuel, Peter McDonough i Antonio Lopez Pina. 1985. *The Development of Partisanship in New Democracies: Case of Spain*. „American Journal of Political Science” 30(2): 695–720.
- Bartels, Larry M. 1986. *Issue Voting Under Uncertainty: An Empirical Test*. „American Journal of Political Science” 30(4): 709–728.
- Bartkowski, Jerzy, Mikołaj Czeźnik i Michał Kotnarowski. 2011. *Determinanty głosowania w wyborach parlamentarnych 2007 roku*. „Studia Polityczne”: 27: 79–109.
- Berelson, Bernard R., Paul F. Lazarsfeld i William N. McPhee. 1954. *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berglund, Frode, Soren Holmberg, Hermann Schmitt i Jacques Thomassen. 2005. *Party Identification and Party Choice*. W: J. Thomassen (red.). *The European Voter*. Oxford: Oxford University Press, s. 106–124.
- Bielasiak, Jack, 1997. *Substance and Process in the Development of Party Systems of East Central Europe*. „Communist and Postcommunist Studies” 30(1): 23–44.
- Burnham, Kenneth P. i David R. Anderson. 2003. *Model Selection and Multi-level Mode Inference*. New York: Springer.
- Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller i Donald E. Stokes. 1960. *The American Voter*. New York: John Wiley.
- Campbell, Angus., Philip E. Converse, Warren E. Miller i Donald E. Stokes. 1967. *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley.
- Carmines, Edward G. i James A. Stimson. 1980. *The Two Faces of Issue Voting*. „American Political Science Review” 74(1): 78–91.
- Converse, Philip E. 1964. *The Nature of Belief Systems in Mass Publics*. “Critical Review: A Journal of Politics and Society” 18: 1–3, 1–74.
- Converse, Philip E. 1969. *Of Time and Partisan Stability*. „Comparative Political Studies” 2: 139–171.
- Cwalina Wojciech i Andrzej Falkowski. 2006. *Marketing polityczny. Perspektywa psychologiczna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Czeźnik, Mikołaj. 2007. *Partycypacja wyborcza w Polsce. Perspektywa porównawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Czeźnik, Mikołaj i Michał Kotnarowski. 2011. *Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa: Polska solidarna versus Polska liberalna*. „Studia Polityczne” 27: 129–159.
- Deegan-Krause, Kevin. 2007. *New Dimensions of Political Cleavages*. W: R. Dalton i H.-D. Klingemann (red.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, s. 538–556.

- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Fiorina, Morris P. 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven: Yale University Press.
- Fodor, Eva, Eric Hanley i Ivan Szelenyi. 1997. *Left Turn In Postcommunist Politics: Bringing Class Back In*. „East European Politics and Societies” 11, 1: 190–224.
- Grabowska, Mirosława. 2005. *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Holmberg, Soren. 2007. *Partisanship Reconsidered*. W: R. Dalton i H.-D. Klingemann (red.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, s. 557–570.
- Howell, David A. i Karen Long. 2009. *Methodological Challenges: Research Opportunities and Questions for Future*. W: H.-D. Klingemann (red.). *The Comparative Study of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Hunter, James Davison. 1992. *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.
- Hunter, James D. 1992. *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.
- Jasiewicz, Krzysztof. 1999. *Portfel czy różaniec? Ekonomiczne i aksjologiczne determinanty zachowań wyborczych*. W: R. Markowski (red.). *Wybory parlamentarne 1997 roku*. Warszawa: Ebert Foundation/ISP PAN.
- Jasiewicz, Krzysztof. 2002. *Portfel czy różaniec? Wzory zachowań wyborczych Polaków w latach 1995-2001*. W: *System partyjny i zachowania wyborcze: dekada polskich doświadczeń*. Warszawa: ISP PAN/Friedrich Ebert Stiftung.
- Kenneth P. Burnham i David R. Anderson. 2003. *Model Selection and Multimodel Inference: A Practical Information-Theoretic Approach*. „Springer Science & Business Media” s. 488.
- Key, V. O. 1966. *The Responsible Electorate*. New York: Vintage.
- Knutsen, Oddbjorn. 2007. *The Decline of Social Class?* W: R. Dalton i H.-D. Klingemann (red.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, s. 457–480.
- Lazarsfeld, Paul i Bernard G. Berelson. 1944. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- Markowski, Radosław. 1997. *Political Parties and Ideological Spaces in East Central Europe*. „Communist and Postcommunist Studies” 30(3): 221–154.
- Markowski, Radosław. 1999. *Wybory parlamentarne 1997*. Warszawa: ISP PAN i Fundacja im. F. Eberta.
- Markowski, Radosław. 2002. *Party System Institutionalisation and Democratic Consolidation: On the Idiosyncrasies of the Polish Case*. W: J. Frentzel-Zagórska i J. Wasilewski (red.). *The Second Generation of Democratic Elites in Central and Eastern Europe*. Warszawa: Wydawnictwo ISP PAN.
- Markowski, Radosław i Gabor Toka. 1995. *Left Turn in Hungary and Poland Five Years After the Collapse of Communism*. „Sisyphus Social Studies” 75–100.

- Posada, David i Keith A. Crandall. 2001. *Selecting the Best-fit Model of Nucleotide Substitution*. „Systematic Biology” 50: 580–601.
- Raciborski, Jacek. 1997. *Polskie wybory*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rose, Richard, Evgeny Tikhomirov i William Mishler. 1997. *Understanding Multi-party Choice: The 1995 Duma Election*. „Europe–Asia Studies” 49(5): 799–823.
- Thomassen, Jacques. 1976. *Party Identification as a Cross-National Concept: Its Meaning in the Netherlands*. W: I. Bugde, I. Crewe i D. Farlie. *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley.
- Wnuk-Lipiński Edmund. 1993. *Rozpad połowiczny. Szkice z socjologii transformacji ustrojowej*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Żukowski, Tomasz i Andrzej Florczyk 1990. *Nowa geografia polityczna Polski*. W: L. Kolarska-Bobińska, P. Łukasiewicz i Zbigniew W. Rykowski (red.). *Wyniki badań – wyniki wyborów 4 czerwca 1989*. Warszawa: PTS.

Determinants of Electoral Preferences: Poland in 1997–2015

Summary

This article contains an analysis of the factors determining electoral decisions in post-communist Poland. The primary objective is to answer the question of whether the set of determinants motivating citizens to vote for a certain political party has remained constant or has changed over time. The analysis was based on data collected by the Polish General Electoral Study in 1997, 2005, and 2015 (these dates were chosen as important moments in terms of the functioning of Polish democracy). The analysis leads to the conclusion that—contrary to expectations based on current knowledge about the determinants of electoral preferences—variables describing the social status of citizens continue to be the best predictors of their propensity to vote for particular political parties. Although ideological-cultural and economic factors may be helpful in clarifying the electorate’s behavior, their explanatory power is comparatively much less.

Key words: electoral preferences; social status; issue voting; Poland.

ANEKS

Tabela A. Macierz ładunków czynnikowych – stanowiska na temat poszczególnych kwestii

Stanowisko	1997			2005			2015	
	1	2	3	1	2	3	1	2
Określenie roli Kościoła i religii w państwie	0,849				0,801		0,784	
Wysokość płaconych podatków (polityka podatkowa)		-0,740		0,762				0,610
Określenie zakresu świadczeń socjalnych ze strony państwa		-0,766		0,747				0,716
Problem dopuszczalności aborcji	0,843				0,809		0,750	
Polityka Polski wobec Unii Europejskiej			0,790			0,876	0,585	
Prywatyzacja państwowych przedsiębiorstw			0,738			0,627		-0,746

Źródło: PGSW 1997, 2005, 2007.

Tabela B. Wpływ wszystkich zmiennych na decyzję wyborczą w 1997 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłosujący)

	UP	UW	AWS	SLD	PSL	ROP
Wiek	0,03 (0,02)	0,01 (0,01)	0,03*** (0,01)	0,04*** (0,01)	0,05*** (0,01)	0,03* (0,01)
Płeć	0,23 (0,40)	0,03 (0,24)	0,20 (0,18)	0,32 (0,19)	0,57 (0,30)	0,67 (0,35)
Religijność	-0,11 (0,46)	1,14*** (0,25)	1,33*** (0,18)	0,15 (0,20)	1,29*** (0,31)	0,87* (0,36)
Wykształcenie	0,40 (0,23)	0,65*** (0,14)	0,31** (0,10)	0,47*** (0,11)	0,56** (0,17)	0,47* (0,20)
Miejsce zamieszkania	0,18 (0,12)	0,15* (0,07)	0,15** (0,05)	0,02 (0,05)	-0,37*** (0,11)	0,04 (0,10)
Dochód	0,41* (0,1)	0,27* (0,1)	-0,09 (0,1)	0,22 (0,1)	0,14 (0,1)	0,22 (0,1)
Kierownik	-0,35 (0,49)	0,36 (0,27)	0,61** (0,21)	0,63** (0,21)	0,23 (0,38)	0,08 (0,41)
Bezrobotny	0,80 (0,68)	0,42 (0,46)	0,22 (0,32)	0,32 (0,38)	0,01 (0,65)	-0,24 (0,79)
Emeryt	0,20 (0,66)	0,48 (0,40)	-0,43 (0,29)	0,60* (0,29)	-0,34 (0,44)	-0,94 (0,59)
Państwo- Kościół	-0,13 (0,10)	-0,01 (0,05)	0,13*** (0,03)	-0,22*** (0,05)	-0,06 (0,06)	0,18** (0,06)
Aborcja	0,05 (0,07)	0,00 (0,04)	0,14*** (0,03)	-0,06 (0,04)	0,05 (0,05)	0,13* (0,05)
Podatki	-0,09 (0,07)	-0,03 (0,04)	-0,07** (0,03)	-0,01 (0,03)	-0,04 (0,05)	0,03 (0,05)
Świadczenia socjalne	0,12 (0,07)	0,1* (0,04)	-0,04 (0,03)	0,04 (0,04)	-0,05 (0,06)	0,07 (0,06)
Integracja z UE	-0,01 (0,07)	-0,02 (0,04)	-0,05 (0,03)	-0,01 (0,03)	0,05 (0,04)	-0,01 (0,06)
Prywatyzacja	-0,04 (0,07)	-0,13*** (0,04)	-0,11*** (0,03)	-0,05 (0,03)	0,05 (0,05)	-0,05 (0,06)
_cons	-5,94*** (1,17)	-4,55*** (0,71)	-3,34*** (0,51)	-3,81*** (0,57)	-6,2*** (0,94)	-6,9*** (1,02)
IC						
AIC	3469,19					
AIC divided by N	2,74					
BIC (df=96)	3962,98					
R2						
McFadden	0,17					
McFadden (adj)	0,12					

Źródło: PGSW 1997. W nawiasie podano błąd standardowy; * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Tabela C. Wpływ wszystkich zmiennych na decyzję wyborczą w 2005 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłosujący)

	LPR	PIS	PO	SLD	PSL	SRP
Wiek	0,01 (0,01)	0,02** (0,01)	0,03*** (0,01)	0,05*** (0,01)	0,02 (0,02)	0,03** (0,01)
Płeć	0,35 (0,34)	0,24 (0,16)	0,37 (0,20)	0,43 (0,28)	1,05** (0,39)	0,68* (0,27)
Religijność	0,00 (0,04)	0,00 (0,01)	0,00 (0,01)	-0,05 (0,06)	0,01 (0,03)	0,00 (0,02)
Wykształcenie	0,48* (0,21)	0,38*** (0,10)	0,68*** (0,12)	0,63*** (0,17)	0,65** (0,23)	0,30 (0,17)
Miejsce zamieszkania	-0,15 (0,10)	0,02 (0,04)	0,06 (0,05)	0,00 (0,08)	-0,5*** (0,13)	-0,25** (0,08)
Dochód	0,27 (0,1)	0,26* (0,1)	0,21* (0,1)	0,21 (0,1)	0,24 (0,1)	-0,20 (0,1)
Kierownik	0,09 (0,47)	0,16 (0,21)	0,04 (0,24)	0,26 (0,32)	-0,23 (0,49)	-0,77 (0,47)
Bezrobotny	0,66 (0,57)	0,09 (0,30)	0,39 (0,33)	0,33 (0,53)	-0,36 (0,78)	0,16 (0,44)
Emeryt	0,11 (0,47)	0,09 (0,24)	-0,15 (0,31)	-0,18 (0,40)	-0,18 (0,55)	-0,24 (0,40)
Państwo- Kościół	0,23*** (0,05)	0,14*** (0,03)	0,05 (0,04)	-0,11 (0,07)	0,06 (0,06)	0,00 (0,05)
Aborcja	0,17*** (0,05)	0,07** (0,02)	0,04 (0,03)	-0,05 (0,05)	0,02 (0,05)	-0,03 (0,04)
Podatki	-0,02 (0,05)	-0,07** (0,02)	0,07* (0,03)	-0,03 (0,04)	0,05 (0,05)	-0,06 (0,04)
Świadczenia socjalne	-0,16 (0,08)	0,02 (0,03)	-0,02 (0,04)	0,07 (0,06)	0,09 (0,07)	-0,07 (0,07)
Integracja z UE	0,204*** (0,06)	0,0564* (0,03)	-0,06 (0,03)	-0,07 (0,04)	0,01 (0,06)	0,00 (0,04)
Prywatyzacja	0,21* (0,08)	0,05 (0,03)	-0,08* (0,04)	0,01 (0,05)	0,29** (0,09)	0,11 (0,06)
_cons	-8,96*** (1,30)	-4,42*** (0,55)	-4,58*** (0,65)	-5,88*** (1,03)	-8,10*** (1,43)	-3,93*** (0,98)
IC						
AIC	3486,68					
AIC divided by N	2,81					
BIC (df=96)	3978,55					
R2						
McFadden	0,12					
McFadden (adj)	0,06					

Źródło: PGSW 2005. W nawiasie podano błąd standardowy; ; * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Tabela D. Wpływ wszystkich zmiennych na decyzję wyborczą w 2015 roku (wielomianowa regresja logistyczna; kategoria odniesienia – niegłosujący)

	PIS	PO	PSL	Zjednoczona Lewica	Kukiz'15	Nowoczesna
Wiek	0,05*** (0,01)	0,05*** (0,01)	0,04 (0,02)	0,03 (0,02)	-0,01 (0,01)	0,02 (0,02)
Płeć	0,56** (0,21)	0,19 (0,24)	-0,17 (0,49)	0,68 (0,44)	0,97** (0,32)	0,30 (0,39)
Religijność	0,91*** (0,22)	0,55* (0,26)	1,04* (0,51)	-0,68 (0,55)	1,11*** (0,34)	0,38 (0,46)
Wykształcenie	0,54*** (0,13)	0,91*** (0,15)	0,84** (0,29)	1,12*** (0,28)	0,48* (0,19)	0,94*** (0,26)
Miejsce zamieszkania	0,00 (0,06)	0,17* (0,07)	-0,42* (0,18)	0,01 (0,12)	-0,04 (0,09)	0,95* (0,11)
Dochód	0,19* (0,1)	0,25* (0,1)	0,42* (0,1)	0,41* (0,1)	0,16 (0,1)	0,35* (0,1)
Kierownik	(0,05 (0,44)	0,29 (0,44)	0,81 (0,75)	-1,56 (1,12)	0,11 (0,53)	-0,31 (0,61)
Bezrobotny	-0,27 (0,44)	-0,22 (0,57)	1,09 (0,90)	0,87 (0,75)	-0,62 (0,68)	-0,63 (1,12)
Emeryt	-0,7* (0,31)	-0,37 (0,37)	0,52 (0,79)	-0,23 (0,66)	-0,50 (0,55)	-0,47 (0,63)
Państwo- Kościół	0,18** (0,06)	-0,25* (0,10)	0,07 (0,15)	-0,18 (0,22)	-0,06 (0,10)	-0,18 (0,16)
Aborcja	0,14** (0,05)	-0,08 (0,07)	-0,06 (0,12)	-0,13 (0,14)	0,05 (0,08)	-0,24 (0,13)
Podatki	-0,06 (0,05)	0,02 (0,05)	0,05 (0,10)	-0,12 (0,11)	0,00 (0,07)	0,23** (0,08)
Świadczenia socjalne	-0,10 (0,08)	0,02 (0,09)	-0,45 (0,29)	-0,02 (0,18)	0,13 (0,10)	-0,01 (0,14)
Integracja z UE	0,16** (0,05)	-0,18** (0,06)	-0,17 (0,11)	-0,22* (0,10)	0,02 (0,08)	-0,39*** (0,11)
Prywatyzacja	0,08 (0,07)	-0,12 (0,07)	-0,09 (0,13)	0,12 (0,14)	0,03 (0,10)	-0,14 (0,11)
_cons	-6,83*** (0,90)	-5,24*** (0,96)	-5,95*** (1,91)	-6,87*** (1,83)	-3,82** (1,18)	-5,31*** (1,52)
IC						
AIC	2238,55					
AIC divided by N	2,80					
BIC (df=96)	2688,40					
R2						
McFadden	0,21					
McFadden (adj)	0,13					

Źródło: PGSW 2015. W nawiasie podano błąd standardowy; * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.